

TÜRKMENİSTAN'DA DEDE KORKUT ARAŞTIRMALARI: DÖNEMLER, İSİMLER VE EĞİLİMLER

Halil İbrahim ŞAHİN*

Özet:

Türkmenistan'da Dede Korkut'la ilgili ilk ve kayda değer çalışmalar, Sovyetler Birliği Dönemi'nde başlar. Ancak bu dönemde araştırmaların inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülür. Sovyet yönetimi bazen Dede Korkut araştırmalarını serbest bırakan bazı dönemlerde ise yasaklama yoluna gitmiştir. Bu yüzden Türkmenistan'da "Dede Korkut Kitabı"yla ilgili önemli çalışmalar, 1980'lerden sonra yayımlanabilmiştir. 1990'larda ise Türkmenistan'da Dede Korkut algısının tamamıyla değişmeye başladığı, Dede Korkut'un tıpkı Oğuz Kağan ve Köroğlu gibi millî destanlar arasında gösterildiği görülür. Ayrıca bağımsızlık sonrasında metin neşirlerinde ve nüshalar üzerine yapılan araştırmalarda bariz bir artış söz konusudur. Bu makalede, Türkmenistan'da yüz yıllık araştırma tarihine sahip Dede Korkut'la ilgili olarak yapılan çalışmaların dönemleri, yöntemleri ve amaçları üzerine tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Dede Korkut araştırmalarının dönemlerini belirlemek, bu dönemlerin bilim anlayışlarını ortaya çıkarmak ve günümüz Türkmenistan'ında Dede Korkut araştırmalarının durumunu tespit etmek, makalenin ana hedefleri arasında yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkmenistan, Dede Korkut, araştırma tarihi.

Dede Korkut Studies in Turkmenistan: Periods, Names and Tendencies

Abstract:

First and significant studies about Dede Korkut began during the Soviet Union Period in Turkmenistan. However, in this period, it is seen that investigation followed by a bumpy course. The Soviet government sometimes released Dede Korkut research and banned in some periods. Therefore, major studies on the "Book of Dede Korkut" could be released after the 1980s in Turkmenistan. In 1990s Dede Korkut perception began to change completely in Turkmenistan. Dede Korkut, such as Koroglu and

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hsahin@balikesir.edu.tr.

Oguz Kagan began to take place between national epics. Also after independence, in prose texts and research on the copies have increased explicitly. In this article, identification and assessment were made on period, methods and objectives of studies on the Dede Korkut in Turkmenistan. To determine the period of Dede Korkut research, to expose scientific understanding of these periods and to identify the status of Dede Korkut research in today Turkmenistan are among the main objects of this article.

Keywords: *Turkmenistan, Dede Korkut, research history.*

Giriş

Türkmenistan’da “Gorkut Ata” olarak bilinen ve “epos” olarak kabul edilen Dede Korkut üzerine günümüze kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bölgedeki araştırmaların belli dönemlerde artış gösterdiği, bazı dönemlerde azaldığı ve bazen de kesintiye uğradığı görülür. Türkmenistan’da standart bir yapıya sahip olmayan Dede Korkut araştırmalarının gözden geçirilmesi, Türkmen folklor araştırmalarındaki dönemler ve eğilimler hakkında da genel geçer sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır. Bu hedefler doğrultusunda bu makale, Türkmenistan’da yapılan Dede Korkut araştırmalarında etkili olan dönemler, isimler ve eğilimler üzerine odaklanmaktadır. Türkmenistan’daki folklorcuların Dede Korkut Kitabı ile tanışmaları, konuyla ilgili ilk adımlar, metin neşirleri ve incelemelerinde etkili olan eğilimler ve yöntemler bildirinin ilgilendiği esas konular arasındadır.

Bilindiği gibi Türkmenistan’da sosyal bilimler alanındaki çalışmalar, bölgeye Çarlık Rusyası’nın intikaliyle başlamıştır. Uzun vadeli olmasa da Çarlık idaresindeki Türkmenistan’la Rus Türkologlar ilgilenmeye ve Türkmen kültürüyle ilgili ilk bilimsel araştırmaları yayımlamaya başlamışlardır. Çok geçmeden Çarlık yerini Sovyet Dönemi’ne bıraktığında ise sosyal bilimler alanındaki araştırmaların rejimin beklentileri ve ilkeleri doğrultusunda artarak devam ettiği görülür. Ancak bu dönemde kullanılan yöntemler ve önemsenen eğilimler değişmiştir. Önceki dönemde yapılan araştırmaların sonuçları gözden geçirilmeye, gerekli durumlarda reddedilmeye başlanmıştır. Türkmen sözlü geleneğinden tespit edilen malzeme, Sovyet Dönemi’nin genel karakteri olarak seçilmeye ve ayıklamalara tabi tutularak bilimsel çalışmalara konu edilmeye başlanmıştır. 1990’lı yıllarda Birlik’in dağılmasıyla Türkmenistan için millî bir dönem başlar. Sovyet tesiri devam etmekle birlikte yasaklı eserlerin yasağı kalktığı gibi Türkmenlerin tarihi, coğrafyası, dili ve folkloru üzerine millî hassasiyeti yüksek çalışmalar yapılır. Görüldüğü gibi Türkmenistan, bir asırlık bir süreçte neredeyse üç farklı dönemi yaşamıştır. Bu farklılıklar ister istemez bölgede yapılan araştırmaların karakterini de şekillendirmiştir. Bütün bu devirlerde gündemde kalan Dede Korkut’un Türkmenistan’daki araştırılma seyrinde de çeşitli dönemlerin, isimlerin ve eğilimlerin olduğu görülür. Bu makale, Türkmenistan’daki Dede Korkut araştırmalarının tarihi kadar, araştır-

malarda kullanılan yöntemler, elde edilen sonuçlar, araştırmalardaki eğilimler üzerinde tespit ve değerlendirmeler yaparak Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarının durumunu ve güncel problemlerini gösteren sonuçlar elde etmeyi planlamaktadır.

1. Çarlık Rusyası Dönemi: Rus Türkologlarının İlk Adımları

Türkmenlerin Çarlık Rusyası egemenliğinde kaldıkları dönem, 1881-1917 yılları olarak geçmektedir (Necef 2003: 278). Çarlık idaresinin bölgeyle ilişkileri Türkmenistan'da Çarlık idaresinin başladığı tarihten çok öncelere dayanmaktadır. Çarlık Rusyası, Kazan'ın ilhakıyla başlayan süreçte yavaş yavaş Kafkaslara ve Asya'nın içlerine kadar ilerlemiştir (Saray 2002). 1552'de Kazan Hanlığı'nı, 1556'da Astırahan Hanlığı'nı, 1558-1582 arasında Sibir Hanlığı'nı, 1593-1604 arasında Sibiry'a'nın tamamını, 1604'te Nogay Bölgesi'ni, 1783'te Kırım'ı, 1859'da Kuzey Kafkasya'yı, 1865'te Taşkent'i, 1880-1881'de Türkmenistan Bölgesi'ni işgal eden Çarlık Rusyası; askerî başarısını bölgeyle ilgili olarak yürüttüğü bilimsel ve kültürel faaliyetlere de borçludur. Rusya, özellikle Asya toplumlarını daha yakından tanımak için 1804'te "Şark Dilleri Kürsüsü"nü ihdas ederek Kazan Üniversitesi'ni doğu dillerinin araştırıldığı bir merkez hâline dönüştürmüştür. 1854'te Petersburg'da Şark Dilleri Fakültesinin ve Rusya Coğrafya Derneği ve Doğal Tarih, Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Derneğinin Asya şubelerinin de kurulmuş olması, Çarlık Rusyası'nın Asya'ya verdiği değerin yansımalarıdır (Barthold 2004: 321-322).

Dil, tarih, coğrafya, antropoloji, halk bilimi, arkeoloji, iktisat, hukuk gibi disiplinlerin ortaklaşa çalışmalar yürüttüğü bu kurumlar, çok geçmeden Moskova ve Petersburg gibi Rus biliminin merkezlerine önemli malzemeler ve raporlar ulaştırmaya başlamışlardır. Yeni bölgeler keşfetmek ve zamanla fethetmek için Asya'nın içlerine doğru düzenlenen araştırma gezileri, Türkmenistan bölgesine de tertip edilmiştir. 1819-1846 yılları arasında Türkmenistan'ın doğal kaynaklarını, ulaşım yollarını tespit etmek ve bölgeyle ilgili somut ve soyut malzemeler elde etmek için bir grup araştırmacı bölgeye gelmiş ve rapor hazırlamıştır (Kominek 1997: 27). Çarlık idaresinin bölgede hâkim olmasıyla birlikte Çarlık Arkeoloji Komisyonu, bu bölgenin arkeolojik özelliklerini araştırması için görevlendirdiği V. A. Jukovsky, 1890 ve 1896 yıllarında bölgeye yaptığı gezilerin sonucunda Merv'in kültürel geçmişini anlatan bir eser yayınlamıştır. Rus Coğrafya Derneği ise bölgenin fiziki özelliklerini araştırmış ve çalışmasının sonuçlarını 1887 tarihli raporlarla açıklamışlardır (Barthold 2004: 359-360). Bölgenin antropolojik ve halk bilimi özellikleriyle çoğunlukla A. N. Samoyloviç'in ilgilenmiştir. Samoyloviç, Türkmenlerin edebiyatını, dilini ve halk bilimini araştırmakla görevlendirilmiştir. Rus araştırmacı, 1902, 1906, 1907 ve 1908 yıllarında Türkmenistan'a yaptığı araştırma gezilerinde

Aşgabat, Göktepe ve Merv gibi merkezleri dolaşmıştır (Nuraliyev 1971: 14-15).

Moskova, Petersburg ve Kazan gibi merkezlerdeki araştırma birimlerinde çalışmakta olan çok sayıda araştırmacı, Çarlık'ın direktifleriyle Orta ve Kuzey Asya'ya hareket ederken A. N. Samoyloviç'in Türkmen dili, edebiyatı ve halk bilimini araştırmak üzere bölgeye gelen isimler arasında olduğu görülür. Samoyloviç, daha üniversitede öğrenci iken Orta Asya, özellikle de Türkmenlerle ilgilenmeye başlamıştır. Petersburg Üniversitesinde P. M. Melioranskiy, V. D. Simirnov, V. V. Bartold, N. İ. Veselovskiy, V. V. Rozen, K. G. Zaleman ve W. Radloff gibi Türkologların ve Doğu bilimcilerinin öğrencisi olma fırsatı yakalayan Samoyloviç, Orta Asya Türkleri, özellikle de Özbek ve Türkmenler üzerine önemli çalışmalar yürütmüştür (Kononov 2004: 23). Samoyloviç'in bölgenin dil özellikleri üzerine daha fazla çalışması bulunmakla birlikte, halk bilimi sahasını da ilgilendiren bazı çalışmaları bulunmaktadır (Nuraliyev 1971). Türkmenler arasındaki Dede Korkut ile ilgili ilk çalışmalardan birini de Samoyloviç yapmıştır. Samoyloviç'in "Legenda o Korkude i Kör-oglı" (*Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmp. Russkogo Arheologičeskogo Obşçestva*, t. 19, (1909), vıp. 4, str. IV-V.) başlıklı yazısı bu anlamda Dede Korkut ile Türkmenler arasında ilişki kuran ilk yazılardandır (Samoyloviç 2005).

Çarlık Rusyası Dönemi'nde Türkmen dili, edebiyatı ve folkloru üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Samoyloviç, Dede Korkut'la Türkmenlerin bağlarını daha güçlendirme eğiliminde olmuştur. Türkmen edebiyatını çeşitli dönemlere ayıran A. N. Samoyloviç, Türkmen edebiyatını *Dede Korkut Kitabı* ile başlatma eğilimindedir. Ona göre Dede Korkut Türkmenlerin Kayı Boyu'na mensup bir koca olarak sekizinci yüzyılda yaşamış ve Kayı Boyu'nun tesis ettiği üç devlete danışmanlık etmiştir. Ayrıca Rus Türkolog, "Starejšiye Turkmenskiye Poeti" adlı 1906 tarihli yazısında Korkut Ata'yı Türkmen edebiyatının ilk temsilcileri arasında gösterir (Nuraliyev 1971: 32-33). Bu bakımdan Samoyloviç'in Türkmen folklor araştırmalarının temellerini atma hususunda yaptığı öncülüğü Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarında da üstlendiğini söylemek mümkündür. Hem Rus Türkologlar hem de Türkmenistan'da yetişmiş halk bilimi araştırmacıları, Samoyloviç gibi araştırmacıların görüşlerini çalışmalarına yansıtıkları için Türkmenler ve Dede Korkut arasında ilişki tesis etme gayretinde olmuşlardır. Bu yönüyle Samoyloviç'in Sovyetler Türkmenistanı'nda yapılan Dede Korkut araştırmalarının temel karakterini etkilediğini söylemek mümkündür.

Çarlık Rusyası Dönemi'nin Türkoloji araştırmalarında öne çıkan isimlerinden olan N. P. Ostrovmov, 1909 yılında "K İzüçeniyu Turkmenskoy Literaturı" adlı yazısında *Dede Korkut Kitabı*'nı Türkmen sözlü edebiyatının bir

ürünü olarak göstererek aslında Samoyloviç'in düşüncelerini desteklemiştir (Nuraliyev 1971: 10-11).

Türkmenistan'da Çarlık Rusyası Dönemi'nde halk bilimi araştırmaları, gelişme ve kurumlaşma imkânı bulamamıştır. Bölgeye gelen Rus seyyahların ve araştırmacıların elde ettikleri malzemeleri ve bilgileri Rusya'da yayımlamaları dışında bölgeden tespit edilmiş malzemeler üzerinde ciddi manada inceleme yürüten kişi A. N. Samoyloviç olmuştur. *Dede Korkut Kitabı*'yla ilgili somut bir adımın atılmadığı bu dönemde Dede Korkut, Türkmenlerdeki adıyla "Korkut Ata" ile ilgili birkaç rivayet tespit edilmiş ve bu eser, Türkmenler edebiyatı ile ilişkilendirilmiştir. Kitapla ilgili daha tafsilatlı bilgilerin verilmesi ise Sovyet Dönemi'ne denk gelir. Bu bakımdan Çarlık Rusyası Dönemi'nde ciddi manada bir Dede Korkut araştırmasından bahsetmek mümkün değildir. Türkmenleri tanımaya çalışan birkaç Rus Türkologunun Dede Korkut'tan bahsetmesinden başka bu dönemde kayda değer bir çalışma yapılmamıştır.

2. Sovyet Dönemi: Yasaklı Eser Dede Korkut

Türk topluluklarını yeni döneme adapte edebilmek için bütün imkânlarını seferber eden Bolşevikler, Rusya'nın sınırları içerisinde kalan bütün topluluklardan yeni bir Sovyet insanı ve toplumu oluşturma gayretine girişmiştir. Öncelikle Çarlık'ın, Sovyet rejimiyle uyuşmayan kalıntılarını silmeye çalışan Sovyetler, bu çabalarını çoğunlukla kültür araştırmaları üzerinden yürütmüşlerdir. Türk topluluklarının dili, edebiyatı, folkloru, tarihi vb. üzerine yeni ideolojinin bakış açısına uygun bir şekilde araştırma inceleme faaliyetleri başlatılmış, sosyalist ideolojinin de tesiriyle "halk" terimi bu dönemde daha fazla kullanılır ve önemsenir olmuştur. Aslında halk kitlelerine duyulan bu ilgi, halk bilimi araştırmalarının nicelik olarak gelişimine büyük katkılar yapmıştır. Daha önceki dönemlerde yapılmadığı kadar yeni bilimsel derleme ve inceleme faaliyetleri hayata geçirilmiştir. Halk bilimi ürünlerinin doğal seyrinde oluşmasına ve gelişmesine imkân tanımayan Sovyetler, özellikle kültür araştırmalarını da rejimin prensipleri doğrultusunda düzenlemişlerdir.

Türkmenistan'daki halk bilimi araştırmaları, Sovyetler Birliği içindeki diğer Türk topluluklarında olduğu üzere, Sovyet dönemi halk bilimi politikalarından bağımsız değildir. Sovyet halk bilimcileri, halk bilimi ürünlerinin kaynağı ve göçü meselelerinden daha ziyade halk biliminin fayda boyutunu ön plana çıkarmışlardır. Resmî kurumların yürüttüğü halk bilimi araştırmalarında asıl amaç, rejimi halka benimseterek kalıcı hâle getirmek olarak belirlenmiştir. Bu yüzden halk bilimi ürünleri derlenirken ve incelenirken yeni ideolojiyle uyumlu sonuçlar elde etme fikri hep canlı tutulmuştur (Günay 1993). Bu bağlamda Türkmenistan'daki sözlü kültür araştırmalarının kendi seyrine

bırakılmadığı, rejimle uyumsuz halk bilimi ürünlerinin elendiğini veya bazı ürünlerin özellikle öne çıkarıldığını söylemek mümkündür.

Sovyet Türkmenistanı'ndaki halk bilimi araştırmalarının özellikle 1950'li yıllara kadar hızlı bir gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu bölgede bu zamana kadar yapılmayan alan araştırmaları ve halk edebiyatı araştırmaları 15-20 yıllık bir süreçte hem nicelik hem de nitelik açısından başarılı sonuçlar vermiştir. 1920'li yıllardan itibaren Rus araştırmacıların önderliğinde bölgenin geleneksel kültürü üzerine sistemli araştırmalar yürütülmüş ve çalışmalar sonuçlarını aynı on yıl içinde vermeye başlamıştır. Örneğin Türkmen bahşılık geleneği için oldukça ehemmiyetli çalışmalardan birisi olan *Türkmen Müziği* adlı çalışma 1928 yılında Uspenskiy ve Belyaev tarafından tamamıyla alan araştırması yöntemiyle elde edilen verilere dayalı olarak yayımlanmıştır. Sonraki yıllarda Köroğlu Destanı Daşoğuz bölgesindeki destancı bahşılardan derlenerek yayımlanmıştır. Halk hikâyelerinin de derlenip yayımlandığı bu yıllarda masal, efsane ve atasözü derlemelerinin ve yayınlarının artış gösterdiğini görebiliyoruz. Bütün bunlar, Türkmen halk bilimini araştıran bilim insanlarının bölgedeki Sovyet Dönemi'ne olumlu bir bakış açısı geliştirilmesini sağlarken buna bağlı olarak halk bilimi araştırmalarının da sürekli ivme kazandığı tespit edilmiştir. Böyle bir dönemde Dede Korkut ve kitabı ile ilgili olarak da çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Sovyet Dönemi'nde Dede Korkut araştırmaları iki şekilde başlamıştır. İlk olarak Türkmenistan'da Dede Korkut'un Çovdur varyantı olarak bilinen ve *Dede Korkut Kitabı*'ndaki kahramanların yer aldığı çeşitli hikâyeler derlenmiştir. Ata Rahmanov, 1940-1950 yılları arasında Kalinin, günümüz Boldumsaz civarında yaşayan 59 yaşındaki Cumamirat Orazoğlu'ndan "İza Berilediren Nesilsiz", "Yekegöz", "Salır"; yine bu bölgeden 89 yaşındaki Gurbangılıç Çakanoğlu'ndan "Makov", "Bamsım Birek", "İgdir" ve Orazmet Metcuma'dan ise "Gorkudun Gabrı Gazılıgı" adlı derlemeleri yapar (Aşırov 2015: 236). "Tekemuhammet", "Salır Gazan ve İtemcek" hikâyelerini Nurmirat Esen Miradov derlerken, 1940 yılında Murgap civarından Akca Hudaynazar'dan, 1947 yılında Vekilbazar civarından Hoşalı Baymuhammet'ten Salur Kazan'la ilgili çeşitli rivayetler kayda geçirilmiştir (Aşırov 2015: 244). Bu derlemeler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 25. Yılı Kutlamaları'na özel olarak yayımlanacak olan *Korkut Ata* kitabında yer alması için Meti Köseyev'e verilmiştir, ancak kitap baskı aşamasında yasaklandığından bu derlemeler de yayımlanamamıştır. Ancak 1989 ve 1990 yıllarındaki Dede Korkut neşriyatlarıyla gün yüzüne çıkmıştır (Özkan 1997: 265).

Türkmenistan'da *Dede Korkut Kitabı*'nın yazılı şekilleri üzerine yapılan yayınlar, 1940'lı yıllarda başlar. *Dresden Nüshası* üzerinden yapılan bu yayınlarda Dede Korkut, Türkmenlere anlatılmaya, kitabın tanıtımı yapılmaya

çalışılmıştır. Gürgenli Ahundov, *Sovyet Edebiyatı* dergisinde “Gorkut Atanın Kitabı” adlı erken dönem makalelerinden birisini 1940 yılında yayımlamıştır (Garrıyev 1947: 16). 1942 yılında ise Meti Köseyev, Dede Korkut boylarını *Türkmenistan Gazetesi*’nde yayımlamaya başlamıştır (Özkan 2002: 229). Sovyet Türkmenistanı’nda *Dede Korkut Kitabı*’nın 1940’lı yıllarda gündeme gelmesinde Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı’na dâhil olmasının önemli bir etkisi olmuştur. Sovyetlerin moral değerlerini yüksek tutabilmek amacıyla Sovyet egemenliği altındaki yurtlarda bölgenin kahramanlık içerikli anlatılarının ve şiirlerinin yayımlanmasına özellikle dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda *Dede Korkut Kitabı*, 1942-1946 yıllarında *Sovyet Edebiyatı* ve *Türkmenistan Gazetesi* gibi çeşitli süreli yayımlarda neşredilmiştir (Özkan 2002: 229).

A. Y. Yakubovski, bu yıllarda (1944) Ortaçağ başlarında Türkmenlerin sosyal hayatının öğrenilmesinde *Dede Korkut Kitabı*’nın ehemmiyetli bir yere sahip olduğunu gösteren bir makaleyi *Sovyet Edebiyatı* dergisinde yayımlamış, Meti Köseyev ise 1945 yılında aynı dergide “Gorkut Ata: Türkmen Halkının Gadımı Edebi Yadıgerliklerinden” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Köseyev, Dede Korkut’un tarihi ve kahramanları üzerinde yoğunlaşırken kitabı Oğuzların eski edebî hatıraları arasında görmüştür (Erdem 1998: 68; Kalenderoğlu 2011a: 202).

Bu yazılar, aslında Meti Köseyev’in *Dede Korkut Kitabı*’nın *Dresden Nüshası*’ndaki boyları *Sovyet Edebiyatı Dergisi*’nde yayımlanmasına bir hazırlıktır. Meti Köseyev, 1945-1946 yıllarında on iki boyu adı geçen dergide yayımlayarak Türkmenistan’da *Dresden Nüshası*’nın ilk neşrini gerçekleştirmiş olur. Bu neşirde hikâyelerin adı ve yayım bilgileri şu şekildedir:

1. “Buğaç Han Dersa Han Hekayası”, *Sovyet Edebiyatı*, 1945, 1-2, s. 72-79.
2. “Salır Gazanın Öyünün Talanmagı”, *Sovyet Edebiyatı*, 1945, 4-5, s. 46-53.
3. “Baybora Beg Oğlu Bamsıbirek Hekayası”, *Sovyet Edebiyatı*, 1945, 6, s. 75-78.
4. “Gazan Begin Oğlu Oraz Begin Tussag Bolmagı”, *Sovyet Edebiyatı*, 1945, 7-8, s. 116-122.
5. “Dövhegoca Oğlu Deli Dumrul Hekası”, *Sovyet Edebiyatı*, 1945, 9-10, s. 66-70.
6. “Ganlı Goca Oğlu Hantörelî Hekayası”, *Sovyet Edebiyatı*, 1945, 9-10, s. 70-78.
7. “Gazılıkoca Oğlu Yegenegin Hekayesi”, *Sovyet Edebiyatı*, 1946, 1-2, s. 47-50.
8. “Besadın Depegözi Öldürmeginin Beyanı”, *Sovyet Edebiyatı*, 1946, 1-2, s. 50-56.

9. “Bekel Oğlu İmranın Hekayası”, *Sovyet Edebiyatı*, 1946, 5, s. 57-62.
10. “Ovşangoca Oğlu Segreğin Hekayası”, *Sovyet Edebiyatı*, 1946, 5, 62-67.
11. “Salır Gazanın Tussag Bolmagı”, *Sovyet Edebiyatı*, 1946, 5, s. 67-72.
12. “İçoguzdan Daşoguzın Öykelemegi”, *Sovyet Edebiyatı*, 1946, 5, 72-76. (Kalenderoğlu 2011b: 1343).

Meti Köseyev'in *Dresden Nüshası*'yla ilgili bu yayınları, nüshaya tam anlamıyla bağlı kalınarak yapılan neşirler değildir. Hikâye başlıklarında olduğu gibi metinlerinde de eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır. Bu bakımdan Köseyev'in metin neşirini, *Dresden Nüshası*'nın serbest bir şekilde Türkmen Türkçesine aktarımı olarak değerlendirebiliriz.

1940'lı yıllarda Meti Köseyev'in Dede Korkut Kitabı ile ilgili çalışmalarına B. A. Garrıyev'in de destek verdiği görülür. Garrıyev, 1945 yılında “Türkmen Edebiyatı Bizın Guvancımız” adıyla *Sovyet Edebiyatı* dergisinde yayımladığı yazısında Türkmen yazılı edebiyatının *Korkut Ata Kitabı*'yla başladığını, bu kitaptaki hikâyelerin kadim Türkmenlerin yaşayışını yansıttığını, Salur Kazan ve Bamsı Beyrek gibi boyların Türkmen hayatından hareketle oluştuğunu söylemiştir. Garrıyev Gorkut Ata'nın Özbeklerin Alpamiş Destanı'na, Türkmenlerin Şasenem-Garıp, Yusuf-Ahmet ve Sayatlı Hemra gibi halk destanlarına kaynaklık ettiğini de eklemiştir (Kalenderoğlu 2011b: 1343). Yine Garrıyev 1947 yılında yayımladığı *Türkmen Folklorından Usuli Gollanma* adlı kitabında Dede Korkut'u Köroğlu ile birlikte kahramanlık eposu olarak göstermiştir. Garrıyev, kitabında Dede Korkut'la ilgili bilgiler verirken bu eserin Türkmenlere ait olduğunu söyler: “*Bu kitabın ashıyetinde Türkmenlerinkidiği hakikatdır, çünkü onda gatnaşyan gahrımanların hemmesi diyen yalı Oguz begleri, Oguz adamlarıdır. Oguzlar bolsa Türkmen halkının emele gelmeginde gatnaşan in ulı elementdir.*” (Garrıyev 1947: 14)

Meti Köseyev'in önderliğinde Türkmenistan'da başlayan Dede Korkut araştırmaları, yine Meti Köseyev ve B. A. Garrıyev'in gayretleriyle 1950'li yıllarda bir kitapla taçlandırılmak istenir, ancak rejimin halk kültürü araştırmalarına verdiği destekte ve yayın politikalarında değişiklikler olmuştur. Meti Köseyev'in yayıma hazırladığı *Dede Korkut Kitabı*, 1951 yılında Türkmenistan SSR'in kuruluşunun 25. yılında yayımlanmak üzere iken, hatta kitabın baskı provaları yapılırken yasaklanmıştır (Hommatdurduyev 1993: 5). Meti Köseyev, *Dresden Nüshası*'ndaki boylara, Ata Rahmanov'un derlediği sekiz ve Nurmırat Esenmıradov'un derlediği üç metni eklemiştir. Ancak kitap yayımlanamadığı gibi Meti Köseyev, “kan dökücü”, “feodal zenginlerin gerici eposu” olarak nitelendirilen *Korkut Ata Kitabı*'ni övdüğü ve yayımlamaya çalıştığı için 25 yıl hapis cezasına çarptırılır. 1952 yılında hapse atılan Köse-

yev, 1956 yılında ancak hürriyetine kavuşur (Hommatdurdyev 1993; Özkan 2002: 230; Kalenderoğlu 2011a: 22-23).

Dede Korkut Kitabı'nın basımının yasaklanması, basit bir yayım yasağı olmaktan uzak olduğu için bu husus, Türkmenistan Komünist Partinin 16 Ağustos 1951 tarihli toplantısında da ele alınmıştır. Burada *Dede Korkut Kitabı*, Oğuz hanlarının ve beylerinin yağmacılık esasındaki hayatlarını yücelten, pantürkist fikirleri barındıran, halkların arasındaki düşmanlıkları arttıran, Türkmen halkına yabancı, dinî ve millî unsurlar içeren bir kitap olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca birkaç yıldan beri bu sakıncalı kitabın Türkmenistan'da propaganda aracı olarak kullanılmakta olduğu da aynı toplantının tutanaklarına geçmiştir. Yine bu dönemdeki parti tutanakları incelendiğinde *Dede Korkut Kitabı*'nın mümkün olduğu kadar okul kitaplarından uzak tutulması yönünde kararların alındığını görüyoruz. *Dede Korkut Kitabı*'nın tehlikeli eserler arasında yer alması gerektiğini öne süren parti meclisinin kararlarından sonra 16 Eylül 1951 yılında *Sovyet Türkmenistanı* ve *Turkmenskaya İskra* gazetelerinde "Türkmen Halkına Yat Bolan Gorkut Ata Eposu" adlı bir yazı neşredilmiştir (Hommatdurdyev 1993: 13). Bu ve buna benzer yazılarda *Dede Korkut Kitabı*, "Sovyet halkına yabancı, burjuvaziye ve milliyetçiliği besleyen eser olarak nitelendirilmiştir." (Aşırov 2015: 234).

Dede Korkut Kitabı'nı yayımlama girişiminde bulunan Meti Köseyev ve Baymuhammet Garriyev'in tutuklanıp yargılama sürecinde *Dede Korkut Kitabı*, Türkmenistan SSR'in gündeminde oldukça fazla yer edinmiştir. Kitabın yazarı ve redaktörü hakkında yürütülen soruşturmaların yanı sıra yayıma hazırlanan *Dede Korkut Kitabı* hakkında da ayrıntılı incelemeler ve soruşturmalar yapılmıştır. İçerik özellikleriyle Sovyet düşüncesine ters bir karaktere sahip olduğu net bir şekilde ifade edilen *Dede Korkut Kitabı* ve diğer el yazması eserlerin neşredilmesiyle ilgili yeni kararlar alınmıştır. Bu kararları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. El yazmaları yayıma hazırlanırken mutlaka Komünist Partinin siyasi ve edebî görüşleri doğrultusunda Lenincilik ve Stalincilik prensipleri dikkate alınmalıdır. Bunlarla çelişmeyecek şekilde eserler yayımlanmalıdır.

b. TSSR'nin devlet neşriyatı, ideoloji açısından sakıncalı, halka karşı olan *Korkut Ata Kitabı*'nın basımını durdurmalıdır.

c. Türkmen edebiyatıyla ilgili olarak hazırlanmış okul kitapları tamamıyla gözden geçirilmeli, eğer varsa Korkut Ata ile ilgili kısımlar çıkarılmalı ve bu kitaplar 1952 yılında yeniden basılmalıdır.

ç. Bundan sonra TSSR Devlet Neşriyatı, TSSR Bilimler Akademisinin enstitüleri tarafından yayıma hazırlanan folklor eserlerinin el yazmalarını iyi-

ce tetkik ettikten ve TSSR Bilimler Akademisinin enstitülerinden onay aldıktan sonra basmalıdır (Hommatdurdyev 1993: 51-52).

Meti Köseyev’in ve B. A. Garriyev’in *Dede Korkut Kitabı*’yla ilgili çalışmaları nedeniyle karşı karşıya kaldıkları yargılanma ve hapis süreçleri, Sovyet Türkmenistan’ında filizlenmeye başlayan Dede Korkut araştırmalarını tam anlamıyla kesintiye uğratmıştır. 1950-1980 arasında Türkmenistan’da yayımlanan halk bilimi çalışmalarında Dede Korkut adına ve varlığına rastlanmaz olmuştur. Sadece araştırma eserleri değil, bibliyografya tarzındaki eserlerde bile önceki yıllarda yapılan Dede Korkut araştırmalarının künye bilgilerine yer verilmemiştir. Kısacası Türkmenistan halk bilimi için 1950 sonrasında Dede Korkut araştırmaları rafa kaldırılmış, Meti Köseyev’in 1970’li yıllardaki birkaç küçük yazısının veya Dede Korkut’u anma girişiminin dışında 1980’li yılların sonuna kadar Dede Korkut araştırmaları tehlikeli bulunmuştur (Erdem 1998: 70).

1980’li yılların ikinci yarısında *Dede Korkut Kitabı*’nın da aralarında bulunduğu “Burjuva milliyetçiliği düşüncelerini barındıran” bazı eserlerin üzerindeki baskılar azalmıştır. Yasak sonrası Meti Köseyev’in yayımlayamadığı boylar, 1989 yılında *Sovyet Edebiyatı* dergisinin 7 ve 8. sayılarında yayımlanabilmiştir. Ata Annanurov ve Toyly Guzuçiyev’in yayım sürecini üstlendiği boyların neşriyle ilgili şu bilgiler verilmiştir: “*Belli Oguz epası “Gorkut Ata” Dresden fotokopiyasının esasında filologiya ilımlarının doktori Ata Annanurov bilen filologiya ilımlarının kandidatu Toyly Guzuçiyev tarapından tayyarlandı. Eposın dili gin okıcılar köpçüligine düşnüklü bolar yalı, asıl nusgadaki manısına zıyan yetirmezden onun tekstine kebir fonotiki, morfologiki v.s. üytgeşmeler girgizildi.*” (Annanurov ve Guzuçiyev 1989: 118).

Görüldüğü gibi, Meti Köseyev’in 1945-46 yıllarında yaptığı metin neşirlerinde başvurduğu yöntem Annanurov ve Guzuçiyev de başvurmuşlardır. Onlar da *Dresden Nüşhası*’nı esas alarak yaptıkları bu neşirde metne tam olarak bağlı kalmamışlardır. Metinde kullanılan orijinal dili ve üslubu korumak yerine dönemin Türkmen okuyucuları düşünülerek fonetik ve morfolojik bazı müdahaleler yapmışlardır. Bu bakımdan *Dresden Nüşhası*’nın bu neşri de Türkmen Türkçesine aktarılarak geniş bir kitlenin okuması ve anlaması için yapılmış bir okuma girişi olarak değerlendirilmelidir.

Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine girmesiyle Türkmenistan’da da bağımsızlık hazırlıklarının yapıldığı bir dönemde Dede Korkut araştırmaları adına önemli bir adım atılır. Meti Köseyev’in 1950 yılında hazırladığı ve redaktörlüğünü B. A. Garriyev’in yaptığı *Dede Korkut Kitabı*, 1990 yılında yayımlanır. Köseyev’in, bu kitabın baş kısmına “Sözbaşı” adlı bir bölüm yazarak burada Dede Korkut’la ilgili özellikle Türkmenlerin düşüncelerine yer verdiği görülür. Köseyev, kitabın bu bölümünde Dede Korkut’un tarihî kay-

naklardaki durumu, özellikle Rus âlimlerin Dede Korkut'un Türkmenlerle ilgili bir kitap olduğu yönündeki düşünceleri, Dede Korkut'un yaşadığı devir ve boyların oluştuğu dönem hakkında bilgiler vermiştir (Köseyev 1990: 7-23).

Meti Köseyev, *Dresden Nüshası*'nı esas aldığı bu kitabında nüshaya tam olarak bağlı kalmamıştır. Nüshayı Türkmen Türkçesi esasında okuduğu gibi, pek çok kelimenin yerine yenilerini koymuştur. Orijinal metne sadık kalınmaksızın yapılan bu neşir, *Dresden Nüshası*'nın özeti ve Türkmenlerce anlaşılması için sadeleştirilmiş şeklidir. Köseyev'in bu tarzı başlıklarda da kendini göstermiştir: "Bugaç Han Derse Han Oğlunun Boyı", "Salır Gazanın Öyünün Yagmalandığı Boyı", "Bay Bugra Beg Oğlu Bamsı Birek Boyı", "Gazan Beyin Oğlu Oraz Begin Tussag Bolmagı Boyunu Beyan Eder", "Dövhe Goca Oğlu Deli Dumrul Boyunu Beyan Eder", "Ganlı Goca Oğlu Hantörelî Boyunu Beyan Eder", "Besedin Depegözi Öldürdüğü Boyunu Beyan Eder", "Bekel Oğlu İmranın Boyunu Beyan Eder", "Ovşan Goca Oğlu Segregın Boyunu Beyan Eder", "Salır Gazanın Tussag Olup Oğlu Orazın Çıkardığı Boyunu Beyan Eder", "İçogza Daşogzun Baş Galdırıp Biregin Öldüğü Boyunu Beyan Eder". Köseyev metin neşrinde izlediği yolu kendisi şöyle ifade etmiştir:

"Biz bu neşirde XVI asırda dilden yazılıp alınan nusganı esas edinip onun daşından Türkmen taypalarının arasında bolan dürli variantlardan az ovlak peydalandık. Şona göre bu nusganın başga bir nusga bile denesdirilende az kem tapavudı bardır. Çünkü dilin köne elementleri bilen barabar, onda hezirki gepleyiş dilinin tesiri hem yok deldir." (Köseyev 1990: 23).

Meti Köseyev, bu kitabına *Dresden Nüshası*'ndaki boyların yanı sıra Ata Rahmanov'un tespit ettiği "İza Berlediren Nesilsiz", "Makav", "Yekegöz", "Törelî Beg", "Bamsım Birek", "Salır", "İgdir" ve "Gorkutın Gabrı Gazılığ" hikâyeleriyle Nurmırat Esenmıradov'un derlediği "Tekemuhammet" ve "Salır Gazan ve İtemcek Hekayası" adlı hikâyeleri eklemiştir (Köseyev 1990: 168-190).

Sovyet Devri'nin son demleri olarak niteleyebileceğimiz 1990'da Aba Gılıçdurduyev de *Korkut Ata* adıyla bir inceleme yayımlar. Kitapta "Bu Eposun Tarihi", "Gorkut Atanın Obrazı ve Onun Prototipi Hakkında", "Gorkut Ata ve Garaca Çopan", "Salır Gazanın Çeper Şekli ve Onun Tarihi Esası", "Eposun Gımmatı" başlıkları altında eserin Türkmen edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışmıştır (Gılıçdurduyev 1990). Metin neşirlerinden sonra Dede Korkut metinlerinin incelenmesi esasına dayalı bu kitap oldukça önemlidir. Farklı açılardan *Dede Korkut Kitabı*'ndaki kahramanlar ve olaylar tahlil edilmeye gayret edilmiştir. Metin neşirlerinin yayımlanması ve Sovyet baskısının azalmasıyla Türkmen halk bilimcilerin Dede Korkut araştırmalarının eğilimlerinin değişmeye başladığını, Dede Korkut'u artık Türkmenlerin millî eposu olarak kabul etmeye başladıklarını söylemek mümkündür. Bu eğilim, Türk-

menistan'ın bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte ülke politikası hâline geldiğinden bağımsızlık döneminde Dede Korkut araştırmaları kendine uygun bir zemin bulmuş ve Sovyet döneminde gösteremediği gelişmeyi çok kısa sürede göstermeye başlamıştır.

3. Bağımsızlık Sonrası: Türkmenlerin Millî Destanı Dede Korkut

Türkmenlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olmasından sonra Türkmen halk bilimi araştırmalarında önemli değişiklikler meydana gelir. Sovyet Dönemi'nde yayım izni alamayan *Dede Korkut Kitabı* gibi kahramanlık konulu anlatılar, bu dönemde yayımlanmaya başlanır. Yeni bir Türkmen kimliği oluşturmak ve Türkmenlere takip edebilecekleri bir köken bulabilmek için Türkmen tarihçileri, edebiyatçıları, dilcileri ve halk bilimcileri Dede Korkut'a, Köroğlu'na, atasözlerine ve halk şiirine yönelmişlerdir. Kendilerini Oğuzların torunları, Türkmenistan'ı da Selçuklukların takipçisi olarak kabul eden Türkmenler, önceki dönemin Türkmenlerini yeni dönem için model kabul etmişlerdir. Türkmenlerin tarihî köklerini, felsefesini, inanışlarını, kısacası dünyaya bakış açısını Türkmenlere has olarak kabul edilen halk edebiyatı türlerinden tespit etme yoluna gidilmiştir.

“Medeni miras”, “millî miras” ve “Türkmençilik” gibi terimlerin yaygın bir şekilde kullanıldığı bağımsızlık sonrası halk bilimi araştırmalarında “Türkmen kimdir?” sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır (Geldiyeva 2006: 371-376). Bu soruya *Ruhname*'nin kendince cevap vermesi ve yeni yapılacak araştırmaların *Ruhname* ekseninde yapılması yönündeki siyasi mesajlar, dikkatleri halk bilimi ürünlerinin şekil, yapı, içerik, yaratıcı, aktarıcı ve bağlam özelliklerinden daha ziyade bu ürünlerin bünyesindeki Türkmenlerle ilgili olarak barındırdığı değerler ve bilgilere yöneltmiştir. Oğuzların atası olarak kabul edilen Oğuz Han, ilk Türkmen hükümdarı, Oğuz Han Destanı ise Türkmenlerin tarihteki mücadelelerini anlatan bir epos konumuna yükseltilmiştir. Köroğlu, yine aynı şekilde tarihte Türkmenlerin yiğit ve cesur tavırlarını yaşattığı, Dede Korkut'un bir Türkmen “koca”sı olduğu, Mahtumkulu da Türkmenlerin tarihte ürettiği düşünceleri ve değerleri anlatan millî şairler arasında gösterilmiştir. Bu yüzden geçmişte kalmış pek geleneksel anlatı, isim ve tören, yeni Türkmen tarihinde ve yaşamında yeniden kullanılmaya başlanmış, bunlarla ilgili somut ürünler üretildiği gibi modern türlerle halk bilimi ürünleri yeni hayata dâhil edilmeye çalışılmıştır.

Bağımsızlık sonrasında Dede Korkut araştırmalarının önündeki engeller tamamıyla kaldırılmış, Dede Korkut üzerine yapılacak çalışmalar bizzat Türkmenbaşı tarafından teşvik edilmiştir:

“Ellili yılların başında Türkmen halkının kültür ve edebî mirası hakkında yanlış hükümler verildi. ‘Gorkut Ata'nın Kitabı’ adlı kadim Oğuz eposu, Gül-Bilbil, Yusuf-Ahmet gibi halk destanları, Şabende'nin, Mahtumgulu'nun,

Zinharî'nin, Katibi'nin bazı eserleri ve buna benzer başkaları sebepsiz yere yasaklandılar. Cumhuriyetimizin bilim adamları, epik bir eser olan *Gorgut Ata*'yı, yukarıda adı geçen şairlerin diğer destanlarını ve eserlerini de bilimsel olarak araştırmalı, tenkitli metinlerini giriş, sözlük ve incelemelerle zenginleştirip yayıma hazırlayarak kendi düşüncelerini ifade etmelidirler.” (Annanurov 1995: 3).

Yeni dönemin ilk yıllarında, 1995 yılında, A. Annanurov ve T. Guzuçiyev birlikte *Kitabı Dedem Gorkut* adlı çalışmalarını neşretmişlerdir. Bu neşir, Dede Korkut'un *Dresden Nüshası* esasında yapılmıştır (Aşırov 2015: 238). 1997'de ise Annagurban Aşırov, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayâtı Oguznamayı Gazan Beg ve Gayrı* adıyla Türkmenistan'da *Dede Korkut Kitabı*'nın hem Dresden hem de Vatikan Nüshalarını bir arada yayımlamıştır. Aşırov'un bu metin neşri, bu zamana kadar Türkmenistan'da yapılan metin neşirleri arasında öne çıkmaktadır. Serbest bir okumadan daha ziyade metne sadık kalan Aşırov, az da olsa bazı yerlerde Türkmen Türkçesinin özelliklerini metinde kullanmıştır. Dresden ve Vatikan Nüshalarını bir arada yayımlayan Aşırov, çalışmasının baş kısmına yazdığı giriş kısmında *Dede Korkut Kitabı*'nın nüshaları, tarihî kaynakları, tipleri ve Türkmen halk kültürüyle ilişkisi gibi hususlarda bilgiler vermiştir (Aşırov 1997: 5-27).

1999'da Annagurban Aşırov, *Dresden Nüshası*'nı esas aldığı ve sonuna Salur Kazan'la ilgili rivayetleri eklediği *Kitabı Dedem Gorkut* adlı başka bir kitabını yayımlar. Aşırov, bu neşrinde 1997 yılında olmadığı kadar metne müdahale etmiştir. Fonetik değişimlerin yanında bazı kelimelerin yerine Türkmen Türkçesinde daha fazla kullanılan kelimeleri metne dâhil etmiştir. Kitabın son kısmına “Salur Kazan Hakkındaki Kebir Rovayatlar ve Maglumatlar” başlığı altında Salur Kazan'la ilgili bazı rivayetleri ekleyen Köseyev, “Halk Pehimi Sinen Epos” adıyla *Dede Korkut Kitabı*'yla ilgili bilgilere de yer vermiştir.

2005'te Akmırat Gürgenli'nin hazırladığı *Türkmenlerin Milli Eposu Gorkut Ata* kitabında da *Dresden Nüshası*'ndaki boyların yer aldığı görülür, ancak Gürgenli de nüshayı Türkmen Türkçesini esas alarak okumuş ve metin üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu bakımdan Gürgenli'nin metin neşri oldukça rahat bir okuma denemesi olarak değerlendirilmelidir (Gürgenli 2005).

Türkmenistan'da *Dede Korkut Kitabı*'yla ilgili son metin neşirlerinden birisi Annagurban Aşırov'a aittir. Aşırov, 2015 yılı içerisinde *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden ve Vatikan Nüshalarını *Kitabı Dedem Gorkut* adıyla Aşgabat'ta yeniden yayımlamıştır. Bu çalışmasının son kısmına hacimlice bir değerlendirme bölüme ekleyen Aşırov'a göre Dede Korkut, Oğuzlar, dolayısıyla Türkmenler tarafından yaratılmıştır: “Bu acayip edebi yadigerlik Türkmenler tarafından doredilmiştir. *Gorkut Ata şadessanının Oğuz-Türkmenlerin arasında doredildiği, onun göniden-göni Oğuz-Türkmenlerin milli mirasıldığı, as-*

ında Oğuzların Türkmenlerdiği, Türkmenlerin hem Oğuzlardığı ilimda ıkrar edilen fakt.” (Aşırov 2015: 239). Aşırov, bu çalışmasında Dede Korkut’un Türkmen boylarıyla bağlantısını araştırdığı gibi tarihî kaynaklarda Dede Korkut’un ne şekilde yer aldığını, Dede Korkut boyları ile Köroğlu gibi Türkmen destanları arasındaki ilintiyi değerlendirmiştir.

Dede Korkut Kitabı üzerine yapılan incelemelerde Dede Korkut başta olmak üzere Salur Kazan gibi boylarda geçen kahramanların Türkmen olduğuna dair ciddi bir mesai harcanmıştır. Bu tarz çalışmalarda Dede Korkut, Merv’de yaşamış bir Türkmen kocasıdır. Mezarı da Sırderya’nın kenarında Türkmenlerin yaşadığı bölgededir (Recebov 1991: 95; Köseyev 1990: 8). *Dede Korkut Kitabı*’nda Dede Korkut’un Bayat Boyu’ndan bir er olarak nitelenmesi de Türkmen araştırmacıların dikkatini çekmiş ve Dede Korkut’un bir Oğuz boyu olan Bayat’a mensup bir Türkmen olduğu fikrini geliştirmişlerdir (Recebov 1991: 115).

Türkmenistan’da Dede Korkut araştırmalarının yer isimleri üzerinde de yoğunlaştığı görülür. A. Ahundov, M. Köseyev, B. A. Garriyev, A. Rahmanov, R. Recebov, A. Annanurov, A. Gılıçdurduev, A. Bekmıradov, A. Aşırov, T. Guzuçıyev gibi Türkmen araştırmacılar, Dede Korkut boylarında geçen coğrafyanın Sırderya ve Aral Gölü civarında, Mangışlak, Balkan ve Daşoğuz’da bulunduğunu öne sürmüşlerdir (Duymaz 2015: 29). Hatta R. Recebov gibi araştırmacılar, *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan İstanbul, Trabzon, Karadeniz gibi yer ve bölge adlarının kitaba sonradan eklendiğini ileri sürmüşlerdir (Recebov 1991: 161).

Dede Korkut Kitabı, Türkmen dilcilerinin de gündemine gelmiştir. Kitaptaki dilin 9-10. yüzyıllardaki Oğuz dili, dolayısıyla Türkmençe olduğunu savunmuşlar ve Türkmen dilinin tarihinin *Dede Korkut Kitabı* üzerinden takip edilebileceğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca kitaptaki isimlerin tamamının da Türkmençe olduğunu ileri süren Türkmen araştırmacılar, isimleri Türkmen Türkçesinin ses özelliklerine uygun bir şekilde okumayı uygun bulmuşlardır. Recebov’a göre “Salur Gazan, Oraz, Oraz Goca, Bükdüz Aman, Garaca Çopan, Dedegöz, Bökel, Busat, Amran, Garçar, Egrek, Segrek, Bugaç, Ders Han, Birek, Çeçek, Büre Beg, Yegenek, Han Törelî” Türkmen isimleridir (Duymaz 2015: 31).

Dede Korkut Kitabı’nın şekil ve üslup özellikleri üzerinde inceleme yapan araştırmacılar, bu boyların Türkmenler arasında bilinen Köroğlu ve Yusuf Ahmet gibi destanlarla yakın bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dede Korkut üzerine Türkmenistan’daki son çalışmalardan birisini hazırlayan Annagurban Aşırov bu husus şu şekilde dile getirmiştir: “*Gorkut Ata bilen Göroğlı Şadessanının arasında dine bir ideya-tematiki taydan del, eysem kompozision gurluş tayından hem çalımdaşlık duyulyar. Göroğlı şadessanı hem ayrı ayrı*

şahalardan ibarat bolup şol şahaların ehlinde Göroğlu ve onun kırk yigidinin gahrımançılığı ızarlanyar. Gahrımançılık ruhi Gorkut Ata şadessanının bütün sünnünden sızılıp çıkıyar.” (Aşırov 2015: 261).

Dede Korkut ve Köroğlu Destanı'nı şekil, içerik, kahramanlar vb. açıdan mukayese eden Aşırov, “*Gorkut Ata şadessanının gozgayan haysı meselesini alsak da çerperçilik serişdelerinin ulanılışına ser salsan da onun gahrımançılık temasında döredilen Türkmen dessionları bilen ayratın hem Göroğlu Şadessanı bilen yakın bağlanışığı duymak bolyar.*” diyerek *Dede Korkut Kitabı*'nın Türkmen destan geleneğini şekillendirdiği ve bu eserler Türkmen destanlarının kuruluş ve fikir açısından benzer olduğu sonucuna varmıştır (Aşırov 2015: 268).

Türkmenin tarihini, coğrafyasını, edebiyatını, dilini, geleneklerini, ahlaki değerlerini araştıran çalışmaların, Türkmenistan'da yeni Türkmen kimliğinin inşasında kullanıldığını söylemek mümkündür. Ali Duymaz'ın ifadesiyle “*Türkmenistan, 'Dede Korkut Kitabı'nda yer alan kültürel mirası da Türkmen kimliğinin bir parçası olarak kabul etmektedir. Bilim adamları Dede Korkut'un metin neşirlerini yapıp tarihî, coğrafi ve edebî yönlerini araştırırken, sanatçılar bu hikâyelerden yeni edebî ürünler yaratmaktadırlar.*” (Duymaz 2015: 23). Bu bakımdan Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmaları irdeleyenirken yeni Türkmen kimliğinin tespitinde öne çıkan eserler ve fikirler de ele alınmalıdır.

Bağımsız Türkmenistan'ın kültürel kimlik hususunda öne çıkardığı en önemli eser *Ruhname*'dir. Saparmurat Türkmenbaşı'nın kaleme aldığı *Ruhname* adlı eser, pek çok halk bilimi çalışmasına ilham kaynağı olduğu gibi Türkmen halk biliminin yöntem anlayışını, amacını ve eğilimlerini belirlemiştir. Özellikle *Ruhname*'den alınan şu ifadeler, Türkmenistan'da yayımlanan halk bilimi çalışmalarının baş kısmına yazılmıştır: “*Biz Türkmen halkının mirasçılırları olarak ecdadımızın tarihin katmanlarında kalmış kültürel, edebî değerlerini bulmalıyız, yeniden canlandırmalıyız. Bu, ecdadımıza karşı bizim evlatlık borcumuzdur.*” (Baymıradov 2004: 164). Türkmenbaşı'nın öne sürdüğü bu düşünceden hareketle 1990'lardan sonra Türkmen halk bilimcileri, Oğuz Han'da, Korkut Ata'da, Köroğlu'nda ve Mahtumkulu'nda Türkmen tarihini ve kimliğini araştırmaya girişmişlerdir. Daha düne kadar Sovyet dünya görüşünün arandığı bu eserlerde artık Türkmen hayatı ve tarihi aranmaya başlanmıştır. Bu bir bakıma halk bilimi alanında tarihi, özellikle de Türkmen tarihini yeniden kurma fikrinin hayata geçirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Ruhname'de *Dede Korkut Kitabı*'nın, Oğuzların ve onların neslinden olan Türkmenlerin tarihinde ayrı bir yere sahip olduğuna inanan Saparmurat Türkmenbaşı, Dede Korkut'u Oğuz Han, Tuğrul Bey ve Köroğlu'yla birlikte anarak Türkmenlerin feyiz alması gereken bir atası olduğunu söyler. Halk bilimi

değerlerinin Türkmen'in el kitabına girmesiyle Dede Korkut da Türkmenlerin millî mirası ve atası olarak toplumsal kabule uğramıştır. Bu durum aslında Türkmen halk biliminin, daha özel ifadeyle Türkmen Dede Korkut araştırmalarının sonuçları itibarıyla sosyal, siyasal ve kültürel politikaların belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde etkin olduğunu gösterir niteliktedir.

Sonuç

1. Türkmenistan Dede Korkut geleneği açısından önemli bir bölgedir. Pek çok Türk boyunun aksine Dede Korkut hikâyelerinin sözlü şekilleri ve Dede Korkut'la ilgili bazı efsaneler bu bölgede yaşamaktadır. Bu bakımdan Türkmenistan sahası, Dede Korkut geleneğinin sözlü geleneğe yansımaları açısından özel bir değere sahiptir.

2. Türkmenistan'da *Dede Korkut Kitabı*'ndan ilk parçalar 1940'lı yıllardan itibaren yayımlanmaya, dolayısıyla bu kitabın içeriği bu dönemden sonra tanınmaya başlanmıştır. 1950 yılına kadar Türkmenistan'da halk bilimi araştırmalarına paralel olarak Dede Korkut araştırmalarında da artış gözlenir. Sözlü gelenekten Dede Korkut hikâyelerinin derlendiği bu dönem, Meti Köseyev'in Dede Korkut üzerine bir kitap yayımlama girişimiyle sona erer. Köseyev'in hazırladığı *Dede Korkut Kitabı* nedeniyle hapis cezası alması Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarını kesintiye uğratmıştır.

3. Bağımsızlık sonrası Türkmenistan'da *Dede Korkut Kitabı*'nın hem Dresden hem de Vatikan Nüshalarıyla ilgili metin neşirleri yapılmıştır. *Dresden Nüshası*'ndan metinler 1945-46 yıllarında yayımlanmaya başlanmışken *Vatikan Nüshası* ise 1997 yılında ancak yayımlanabilmiştir.

4. Metin neşirlerinde birkaç isim hariç, bütün Türkmen halk bilimcilerin nüshaları Türkmen Türkçesi esasında ve serbest bir aktarma tarzıyla yayıma hazırladıkları görülür. Türkmenlerin yarattığı bir eser olarak kabul edildiğinden Dede Korkut okumaları Türkmen Türkçesiyle yapılmıştır. Ayrıca Meti Köseyev başta olmak üzere metin neşirlerinde öncü araştırmacıların metinlerdeki kelimeleri ve cümle yapılarını değiştirerek metin kurma ve yayımlama yöntemini tercih ettikleri görülür.

5. Dede Korkut Nüshaları üzerine yapılan incelemelerin yasaklı dönemin sona ermesiyle artış gösterdiği ve bu incelemelerin ekseninde "*Dede Korkut Kitabı*'nda Türkmen varlığını tespit etme" anlayışı üzerine kurulu olduğu görülür. Bu nedenle *Dede Korkut Kitabı*'ndaki tarihî ve coğrafi unsurlar başta olmak üzere dil, üslup, konular, kahramanlar, gelenekler, inanışlar, eşyalar, değer yargıları, düşünüş tarzları üzerine "Türkmencilik" bakış açısıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bu da Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarında objektif ve bilimsel tarzın oluşumunu ve gelişimini engellemiştir. Çünkü Sov-

yet Dönemi'nde oluşturulan kültür politikalarının tesiri 1990'lı yıllardan bu yana varlığını sürdürmektedir.

6. Türkmenistan'da Dede Korkut araştırmaları siyasal gelişmelerden ve değişmelerden uzak bir şekilde araştırılmamıştır. Sovyet Dönemi'nde daha tanıtımı bile yapılmadan yasaklanan eser, bağımsızlık döneminde Türkmenlerin millî eposu hâline gelmiştir. Ancak yine siyasallaşmayla birlikte kitabın Türk halk edebiyatı ve özellikle anlatı geleneğindeki yerini bilimsel bir bakış açısıyla irdeleme tavrının yerine *Dede Korkut Kitabı*'ndan kimlik değerlerinin inşasına yarayacak sonuçlar çıkarma benimsenmiştir. Bu şekilde nüshalar üzerine derinlemesine ve bütüncül araştırmalar hayata geçirilememiştir.

7. Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarının dikkati çeken en önemli yanı, Türkmen kültürel kimliğinin şekillenmesine yaptığı katkıdır. Bugün Türkmenistan'da Dede Korkut, Türkiye başta olmak üzere diğer pek çok Türk boyunun aksine toplumun daha fazla gündemindedir.

Kaynaklar

- ANNANUROV, Ata ve GUZUÇİYEY, Toylı (1989), "Gorkut Ata Halk Eposı", *Sovet Edebiyatı*, 7, İyul, 118-169.
- ANNANUROV, A. ve GUZUÇİYEY, T. (1995), *Kitabı Dedem Gorkut ala Lisanı Tayfanı Oguzan (Gorkut Atanın Kitabı Oğuz Taypalarının Dillerinde)*, Aşgabat, İlim Neşiryatı.
- AŞIROV, Annagurban (1997), *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayatu Oguznamayı Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, Türkmenbaşı Adındaki Türkmenistan Millî Golyazmalar İnstitutı.
- AŞIROV, Annagurban (1999), *Kitabı Dedem Gorkut*, Aşgabat, Türkmenbaşı Adındaki Türkmenistan Millî Golyazmalar İnstitutı.
- AŞIROV, Annagurban (2015), *Kitabı Dedem Gorkut*, Aşgabat, Türkmen Dövlət Neşiryat Gulluğı.
- BARTHOLD V. V. (2004), *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, Çev.: Kaya Bayraktar-Ayşe Meral, İstanbul, Küre Yayınları.
- BAYMIRADOV, Bayrammirat (2004), *Türkmen Galaları Hakında Rovayatlar*, Aşgabat, Türkmenistan'ın Millî Medeniyet Miras Merkezi.
- DUYMAZ, Ali (2015), "Türkmenistan'da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Geleneği", *Millî Folklor*, 107, s. 19-33.
- ERDEM, Melek (1998), *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- GARRİYEY, B. A. (1947), *Türkmen Folklorundan Usuli Gollanma*, Aşgabat.
- GELDİYEVA, Şiricemal (2006), *Türkmen Halk Ertekileri (Cadılı Ertekiler)*, Aşgabat, Türkmenistan'ın Millî Medeniyet Miras Merkezi.
- GILIÇDURDİYEY, Aba (1990), *Korkut Ata: O Turkmenskom Narodnom Geroiçeskom Epose*, Aşgabat, Magarif.
- GÜNAY, Umay (1993), "Rusya'da Folklor Faaliyetleri", *Millî Folklor*, 3, 3-13.
- GÜRGENLİ, Akmirat (2005), *Türkmenlerin Millî Eposu Gorkut Ata*, Aşgabat.

- HOMMATDURDUYEV, Cumageldi (1993), *Meti Köseyeye hem de Baymuhammet Garrıyeye Sud Edilişi*, Aşgabat, Çeper Edebiyatın Propagandası Bürosunun ve Halkara Edebiyat Fondunun Birleşen Direksiyası.
- KALENDEROĞLU, İhsan (2011a), *Sovyet Dönemi Türkmen Folkloru: Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları.
- KALENDEROĞLU, İhsan (2011b), “Türkmenistan'da Dede Korkut Hakkında Yapılan Çalışmalar”, *Turkish Studies*, 6/1, Winter, 1339-1348.
- KOMİNEK, Sławomira Zeranska ve LEBEUF Arnold (1997), *The Tale of Crazy Harman The Musician and the Concept of Music in the Türkmen Epic Tale, Harman Däli*, Academic Publications Dialog, Warsaw.
- KONONOV, A. N. (2004), “Bir Gramer Âlimi A. N. Samoyloviç”, Çev.: Venera Turatbek Kızı, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkoloji Özel Sayısı II. Kitap*, 11, 23-28.
- KÖSEYEV, Meti (1990), *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposu*, Aşgabat, Türkmenistan Neşiryatı.
- NECEF, N. Ekber ve ANNABERDİYEV Ahmet (2003), *Hazar Ötesi Türkmenleri*, İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- NURALIYEV, D. (1971), *Akademik A. N. Samoyloviç Türkmen Edebiyatı Hakkında*, Aşgabat, İlim Neşiryatı.
- ÖZKAN, İsa (1997), “Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 263-314.
- ÖZKAN, İsa (2002), “Sovyetler Birliği Dönemi'nde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları”, *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Sektör Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 225-232.
- RECEBOV, Rahman (1991), *Gadım Türkmen Edebiyatı (VIII-XII Asırlar)*, Aşgabat, İlim.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (2005), *Tyurkskoye Yazıkoznaniye Filologiya Runika*. Yayına Hazırlayan: G. F. Blagova-D. M. Nasilov, Moskova: Vostochnaya Literatura RAN.
- SARAY, Mehmet (2002), “Rusya'nın Türkistan'da Yayılması”, *Türkler*, Cilt 18, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 561-576.
- ŞAHİN, Halil İbrahim (2011), *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Konya, Kömen Yayınları.